

Статистичний аналіз доходів державного бюджету України

У статті проведено статистичний аналіз доходів державного бюджету України, їх обсягу й динаміки, структури джерел доходів. Досліджено зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на рівень доходів державного бюджету.

Ключові слова: бюджетна класифікація, валовий внутрішній продукт, державний бюджет України, доходи бюджету, податки.

Доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ), справляння яких передбачено законодавством України [1].

Склад і форми мобілізації доходів залежать від системи та методів господарювання, а також від економічних завдань, які вирішує суспільство у певний період. Основне призначення системи державних доходів – створення надійної фінансової бази для забезпечення фінансової діяльності держави.

Здійснення статистичного аналізу доходів державного бюджету України викликає інтерес насамперед тому, що саме бюджет характеризує рівень економічного розвитку країни, і завдяки правильному здійсненню бюджетного процесу забезпечується економічна і соціальна стабільність та належний життєвий рівень населення. Через державний бюджет органи державної виконавчої влади здійснюють реалізацію державної внутрішньої і зовнішньої політики, державне регулювання і стимулювання економіки, фінансування соціальної політики з урахуванням довгострокових інтересів країни. Збільшення асигнувань з державного бюджету сприяє зростанню сукупного попиту в економіці і, відповідно, збільшенню випуску продукції та зайнятості. За допомогою статистичних методів контролюються надходження доходів і здійснення видатків, вивчається структура та динаміка бюджетних статей, аналізуються співвідношення між окремими статтями, виявляються закономірності їх розподілу, характеризуються й оцінюються зв'язки між показниками доходів і видатків бюджету.

Слід зазначити, що велику роль у забезпеченні порівняльності статистичних даних відіграють міжнародні організації – Міжнародний валютний фонд, Євростат, ООН та ін. Їхня діяльність спрямована, зокрема, на вирішення нових обліково-статистичних проблем міжнародного рівня. Система статистики державного бюджету в Україні має відповідати вимогам міжнародних організацій, що і визначає сучасні напрями її реформування [2]. Тому проблема побудови досконалої та ефектив-

ної системи формування доходів державного бюджету є досить актуальною в наш час.

Питаннями статистичного вивчення бюджетних відносин займалися багато вітчизняних учених-економістів, зокрема Е. Галицька, С. Герасименко, А. Єріна, К. Захожай, Н. Ковтун, О. Мазуренко, І. Манцуров, О. Осауленко, О. Царук та ін.

Метою дослідження є статистичний аналіз доходів державного бюджету України, а також дослідження факторів, які впливають на рівень доходів.

Учасниками формування державного бюджету України є Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України і Верховна Рада України, а також розпорядники бюджетних коштів. За результатами порівняльного аналізу джерел інформації про виконання державного бюджету України з'ясовано, що частина інформації надходить з органів статистики як результат здійснення відповідних статистичних спостережень, дані яких опрацьовують і подають згідно з ustalеними статистичними принципами та методами. Також інформація про виконання державного бюджету України формується Державним казначейством України та Рахунковою палатою України.

Доходи державного бюджету являють собою економічні відносини як з приводу формування бюджетного фонду держави, так і формування фінансових ресурсів державного сектору в цілому. Розмаїття видів доходів відображається завдяки бюджетній класифікації, яка здійснюється з метою проведення необхідного аналізу в розрізі доходів та забезпечення загальнодержавної та міжнародної порівняльності бюджетних показників. Так, відповідно до Бюджетного кодексу України, доходи бюджету класифікуються за такими розділами: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти.

Слід зазначити, що класифікація доходів бюджету, відповідно до національної бюджетної класифікації, в основному зорієнтована на міжнародну класифікацію, що міститься у Керівництві зі статистики державних фінансів [2].

Доходи бюджету можуть формуватися на основі п'яти методів централізації коштів: пряме вилучення доходів з державного сектору, отриман-

ня доходів від державних угідь, майна і послуг, податковий метод, позиковий метод та емісія грошей.

Надходження від державного сектору зазвичай є незначними, що пояснюється кількома причинами. По-перше, держава як правило працює у непривабливих для приватного бізнесу сферах діяльності; по-друге, у більшості випадків діяльність державних підприємств має неприбутковий характер, вона спрямована на виробництво певних товарів чи послуг, а не на отримання прибутку.

Доходи від державних угідь, майна і послуг формуються на основі прав власності держави. Формами таких доходів є платежі за ресурси, лісовий доход, плата за спеціальне використання прісних водних ресурсів, плата за спеціальне використання надр. Ці надходження в Україні становлять 2% від сукупних надходжень до державного бюджету України.

Податковий метод формування доходів бюджету характеризує перерозподіл доходів юридичних і фізичних осіб та може здійснюватися тільки на підставі законів. Позиковий метод означає формування доходів бюджету на поворотній основі. Емісія грошей – це формування доходів бюджету за рахунок спеціально випущених додаткових грошових коштів. За нормальних умов основу доходів бюджету становлять податки (95–98%) і позики (2–5%).

Крім цього, держава має використовувати емісійний доход – доход, що забезпечує фінансування поточних видатків.

Склад доходів державного бюджету України включає доходи (за винятком тих, що згідно зі статтями 64, 66 та 69 Бюджетного кодексу України закріплені за місцевими бюджетами), які отримуються відповідно до законодавства про податки, збори і обов'язкові платежі та Закону України "Про основи соціальної захищеності інвалідів", а також за послуги, що надаються бюджетними установами, які утримуються коштом державного бюджету України, та з інших визначених законодавством джерел, включаючи кошти від продажу активів, що належать державі або підприємствам, установам та організаціям, а також відсотки і дивіденди, нараховані на частку майна, що належить державі в майні господарських товариств. До складу доходів державного бюджету України також входять гранти і дарунки у вартісному виразі та міжбюджетні трансферти з місцевих бюджетів (табл. 1).

Маючи матеріальний характер, доходи бюджету класифікуються і систематизуються переважно за економічними і правовими джерелами. Економічними джерелами доходів бюджету є: господарська діяльність; використання природних ресурсів; зовнішньоекономічна діяльність; банківська діяльність; реалізація дорогоцінних металів з державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння; державне мито; митні платежі; збори та інші неподаткові платежі; доходи від приватизації; доходи від прибутку громадян тощо.

Структура доходів державного бюджету України за 2011 – 2013 роки

Таблиця 1
(%)

Доходи	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Усього доходів, у т. ч.:	100	100	100
Податкові надходження	83,2	79,3	77,4
Неподаткові надходження	15,6	19,7	21,5
Доходи від операцій з капіталом	0,1	0,3	0,1
Надходження/гранти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,2	0,1	0,4
Цільові фонди	0,1	0,1	0,1
Разом доходів	99,2	99,6	99,5
Офіційні трансферти	0,8	0,4	0,5

Джерело: Дані Міністерства фінансів України [3]

Як свідчить практика, найбільш важким завданням є забезпечення принципу збалансованості бюджету, згідно з яким повноваження на здійснення витрат бюджету повинні відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період. Податок на додану вартість втратив основну роль джерела доходів державного бюджету України і фактично використовується як інструмент регулювання його виконання.

Аналіз свідчить, що загальна сума доходів зведеного бюджету України за січень – грудень 2014 року становила 455927,4 млн грн, що на

13138,7 млн грн, або на 3% більше, ніж за аналогічний період минулого року, у порівнянних цінах (без урахування відшкодування ПДВ у сумі 6,9 млрд грн спеціальному фонду державного бюджету шляхом випуску облігацій внутрішніх державних позик (далі – ОВДП)) більше на 20022,2 млн грн, або на 4,5% [3].

У січні – грудні 2014 року державний бюджет України отримав 356957,7 млн грн, що на 17730,8 млн грн, або на 5,2% більше за аналогічний період минулого року, у порівнянних цінах (без урахування відшкодування ПДВ у сумі

6,9 млрд грн спеціальному фонду державного бюджету шляхом випуску ОВДП) більше на 24614,3 млн грн, або на 7,3%.

До загального фонду державного бюджету України за січень – грудень 2014 року надійшло 310653,2 млн. грн. Проти аналогічного періоду минулого року надходження зросли на 19080,7 млн грн, або на 6,5%.

У січні – грудні 2014 року кошти, що перераховуються до державного бюджету України На-

ціональним банком України відповідно до Закону України “Про Національний банк України”, становили 22807,3 млн грн. Проти аналогічного періоду минулого року надходження зменшились на 5500,8 млн грн, або на 19,4% [4].

Темпи зростання показників виконання доходної частини зведеного бюджету України за січень – грудень 2013–2014 років наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Темпи зростання показників виконання доходної частини зведеного бюджету України за січень – грудень 2013–2014 років

Показники	Факт, млн грн		Темпи зростання порівняно з відповідним періодом минулого року, %
	2013 рік	2014 рік	
Доходи, у т. ч.:	442788,7	455927,4	103,0
– податок з доходів фізичних осіб	72151,1	752044,22,9	104,2
– податок на прибуток підприємств	54993,8	40201,5	73,1
– податок на додану вартість (збір)	181716,9	189240,5	104,1
– відшкодування ПДВ	-53447,6	-50216,3	94,0
– акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції), включаючи особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами	27721,3	28244,2	101,9
– акцизний податок з увезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	8946,8	16855,4	188,4
– плата за користування надрами	14225,3	19620,4	137,9
– плата за землю	12802,9	12083,9	94,4
– ввізне мито	13264,6	12388,6	93,4
– кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України “Про Національний банк України”	28308,2	22807,3	80,6
– власні надходження бюджетних установ	37903,0	31532,1	83,2

Джерело: Дані Міністерства фінансів України [3], Держстату України [5], власні розрахунки

Таким чином, темпи приросту доходів зведеного бюджету України за січень – лютий 2014 року порівняно з відповідним періодом минулого року становлять 103,0%.

Слід зазначити, що проблема наповнення доходної частини державного бюджету України на сьогодні є однією з найбільш гострих економічних проблем в Україні.

Розглянемо особливості формування доходної частини державного бюджету України за період 2004–2013 рр. У табл. 3 наведено узагальнені показники доходної частини державного та зведеного бюджетів України відповідно до Закону України “Про Державний бюджет України” на 2004–2013 роки.

Таблиця 3

Узагальнені показники доходної частини державного та зведеного бюджетів України за 2004–2013 роки

Доходи	Роки									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Доходи зведеного бюджету, млрд грн	82,6	110,5	171,8	219,9	297,8	272,9	314,5	398,5	445,5	442,7
% від ВВП	26,5	27,1	28,4	30,5	31,4	29,9	29,1	30,6	31,6	30,4
Доходи державного бюджету, млрд грн	63,6	86,3	133,4	165,9	231,7	209,7	240,6	314,6	346,0	339,2
% від ВВП	21,2	22,4	23,3	23,0	24,4	23,0	22,2	24,2	24,5	23,3

Джерело: Дані Міністерства фінансів України [3], власні розрахунки

Аналіз свідчить, що у 2013 році відбулося зменшення як доходів зведеного бюджету України, так і доходів державного бюджету України.

На рівень доходів державного бюджету впливають зовнішні та внутрішні фактори, які мають економічне, соціальне, політичне та національне спрямування. До зовнішніх факторів належать: зовнішній державний борг, рівень інтеграції у зовнішньоекономічний простір, рівень цін на енергоносії, рівень зовнішньої фінансової допомоги від іноземних держав і міжнародних фінансових організацій. До внутрішніх – рівень ВВП, рівень відсоткової ставки, внутрішній державний борг, рівень податкових ставок, курс національної валюти, рівень податкостроможності населення та рівень інфляції [6].

Узагальнюючим джерелом доходів державного бюджету, рівно як і місцевих бюджетів, є ВВП країни. Характеризуючи економічну сутність категорії “доходи державного бюджету”, необхідно звернути увагу на те, що вони, з одного боку, є результатом розподілу вартості ВВП між різними учасниками відтворювального процесу, а з іншого – об’єктом подальшого розподілу сконцентрованої в руках держави вартості [7]. Зростання ВВП призводить до зміцнення та стабілізації економіки, розширення виробництва, збільшення зайнятості, підвищення життєвого рівня народу, заробітної плати працівників, прибутків підприємств та організацій, купівельної спроможності населення, а, отже, до збільшення податкових надходжень до державного і місцевих бюджетів, до поповнення їхньої доходної частини. Водночас зниження номінального обсягу ВВП та зростання інфляції призводить до номінального зменшення надходжень до бюджету.

Динаміка доходів бюджету безперечно пов’язана з динамікою ВВП, однак методологічні та методичні питання їх порівняльного аналізу є дискусійними і потребують відповідних досліджень з урахуванням численних факторів, що впливають на формування доходів бюджету. Саме наявність таких факторів зумовлює нелінійний зв’язок між динамікою доходів бюджету і ВВП.

Доходи зведеного бюджету можуть утворюватися за рахунок податкових і неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, доходів цільових фондів. Офіційні трансферти від органів державного управління не враховуються в доходах зведеного бюджету, але є складовою доходів державного бюджету. Одночасно в структурі доходів місцевих бюджетів немає офіційних трансфертів від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, але є офіційні трансферти від органів державного управління. Таким чином, об’єктом порівняння повинні бути доходи зведеного бюджету, оскільки з них вилучено міжбюджетні трансферти, які мають перерозподільну природу в межах національної бюджетної системи.

Якщо послідовно дотримуватися цього критерію, то необхідно визнати, що для проведення коректних порівнянь динаміки доходів бюджету і ВВП доходи зведеного бюджету необхідно зменшити на суму офіційних трансфертів від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, оскільки вони також мають перерозподільну природу, але в межах міжнародних міжбюджетних відносин.

Обсяги податкових надходжень залежать від податкової політики держави, економічної активності інституційних секторів економіки, обсягів їхніх доходів, що формують базу оподаткування. У структурі податкових надходжень зведеного бюджету є такі, що безпосередньо не пов’язані зі створюваним ВВП. Наприклад, це податки на власність, збори за спеціальне використання природних ресурсів, ввізні мито, деякі місцеві податки. У структурі внутрішніх податків на товари і послуги такими є різні “дозвільні” та “реєстраційні” платежі. Таким чином, для потреб порівняльного аналізу обсяги податкових надходжень також необхідно коригувати на величину, яка не має зв’язку зі створюваним ВВП.

Отже, у процесі порівняльного аналізу динаміки доходів зведеного бюджету і ВВП необхідно суттєво коригувати обсяги доходів з урахуванням їхнього зв’язку зі створюваним у поточному році ВВП.

Зважаючи на нинішній рівень ВВП в Україні, слід зазначити, що держава повинна і надалі приділяти велику увагу проблемам розподілу ВВП, формуванню доходів бюджету. Поряд із високими темпами економічного зростання надзвичайно важливо забезпечити підвищення ефективності економіки. Показником, який характеризує тенденції ефективності, є співвідношення між проміжним споживанням і валовою доданою вартістю у структурі випуску товарів та послуг.

Останнім часом зростання ВВП в Україні в основному забезпечувалося приростом валової доданої вартості в таких галузях як обробна промисловість, транспорт, оптова і роздрібна торгівля, сільське господарство, будівництво тощо. Важливо знати, за яких затратах досягається виробництво доданої вартості.

Отже, нині у вітчизняній економіці склалася парадоксальна ситуація. Ті галузі, в яких створюється відносно невелика частка доданої вартості порівняно з її середньою питомою вагою в економіці, виробляють найбільшу масу доданої вартості. І навпаки, галузі з високою питомою вагою доданої вартості відіграють значно меншу роль у створенні її загального обсягу.

На підставі аналізу можна зробити висновок, що на сьогодні сукупний вплив факторів на формування доходів державного бюджету України є негативним. Можна виділити низку проблем, пов’язаних з факторами, що впливають на формування бюджету в Україні: стрімке зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами, погіршення фінансово-

го стану підприємств і організацій, щорічне скорочення обсягів ВВП, зростання зовнішнього боргу, неефективність чинної податкової системи.

Для вирішення наведених проблем необхідно здійснити конкретні дії довгострокового і поточного характеру, які стабілізуватимуть економіку країни,

стимулюватимуть виробництво і сприятимуть його розширенню, призведуть до зниження податкового тиску і розширення бази оподаткування, передбачатимуть скорочення кількості податків і запровадження більш якісних та реальних податків.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nred=2542-14>
2. Опарін В. М. Бюджетна система / [В. М. Опарін, В. І. Малько, С. Я. Кондратюк, Г. Б. Коломієць]. – К. : КНЕУ, 2002. – 336 с.
3. Сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/>
4. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
5. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Єгоркіна Т. О. Вдосконалення системи формування доходів Державного бюджету: зниження негативного впливу внутрішніх та зовнішніх факторів [Електронний ресурс] / Т. О. Єгоркіна. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67696.doc.htm
7. Кваша О. О. Парадигмальний підхід до прогнозування доходів зведеного бюджету України / О. О. Кваша // Наукові праці НДФІ. – 2004. – № 5. – С. 10–12.